

2 KRONIKA 71

2023

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 2

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

29. maja 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

oktober/ October 2023

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena posamezne številke v prosti prodaji/ Single issue: 12 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

300 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Reliefni okrasni krožnik z upodobitvijo cesarja Ferdinanda III. in volilnih knezov / *Decorative plate depicting Emperor Ferdinand III and prince-electors* (Hans Spatz ml. /Jr., Nürnberg, 1637 (?), hrani / *kept by* NMS, inv. št. / *Inv. No.* N 5560, foto / *Photo:* Tomaž Lauko).

Na zadnji strani/ Back cover: Reliefna plošča z upodobljenimi militarijami nad portalom hiše Breg 20 v Ljubljani / *Relief plaque with depictions of militaria above the portal of the house Breg 20 in Ljubljana*

KAZALO

Razprave

Julijana Visočnik:	Ženska imena, dokumentirana na napisih – primer Celeje	245
Jure Vuga:	Fragmenti dveh domnevnih gotskih arhivoltov stranskih portalov koprške stolnice	263
Veronika Škofljanec Jagodic:	Premoženje treh plemkinj na Kranjskem ob koncu 17. stoletja	277
Boris Golec:	Šaleške korenine Antona Martina Slomška. »Od apata do opata«	293
Metoda Kemperl:	Ljubljanska hiša Breg 20 in njen portal	313
Patrizia Farinelli:	Zgodovinska pričevalna vrednost anonimnih pisem o dogajanju v Ljubljani med prvo francosko okupacijo (1797)	327
Gašper Oitzl:	»Srebro malega človeka« v Narodnem muzeju Slovenije. Historiat zbirke kositra	335
Robert Devetak:	Primeri delovanja javnih kuhinj na Goriškem in Gradiškem pred prvo svetovno vojno	367
Vesna Krmelj:	Ekspresionistično obdobje revije <i>Dom in svet</i> v luči korespondence Franceta Steleta z Izidorjem Cankarjem	379

Gradivo

Spomini beramskega duhovnika Josipa Grašiča na Gortanov proces (1929) (<i>Branko Marušič</i>)	397
---	-----

Jubileji

60 let Aleša Gabriča (<i>Bojan Balkovec</i>)	409
Angelika Hribar in njenih osem desetletij (<i>Miha Preinfalk</i>)	411
Petdeseta obletnica Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU (<i>Darja Mihelič</i>)	413

In memoriam

Tatjana Hojan (1938–2022) (<i>Branko Šuštar</i>)	427
--	-----

Ocene in poročila

Simona Kostanjšek Brglez: Preobrazbe mesta: zgodovinska, arhitekturna in umetnostna dediščina Slovenske Bistrice (<i>Alenka Kačičnik Gabrič</i>)	431
Vinko Skitek: Računske knjige breškega rudarskega sodnika Egidija Leschendursta, 1580–1589 / Rechnungsbücher des Friesacher Bergrichters Gilg Leschendurst, 1580–1589. Gradivo za zgodovino Koroške, II. zvezek (<i>Matjaž Grabornik</i>)	434

Patrizia Farinelli

prof. dr., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: patrizia.farinelli@ff.uni-lj.si

Zgodovinska pričevalna vrednost anonimnih pisem o dogajanju v Ljubljani med prvo francosko okupacijo (1797)

IZVLEČEK

Anonimno besedilo, ki ga je leta 1797 izdal ljubljanski založnik Viljem Henrik Korn, v epistolarni obliki (v nemškem narečju) pripoveduje o dogodkih v času prve francoske okupacije Kranjske in posebej o tem, kar se je dogajalo v njeni prestolnici. Prispevek želi poudariti zgodovinsko pričevalno vrednost teh pisem ter podati njihovo vsebinsko in slogovno analizo, predvsem pa poudariti perspektivo, ki jo je zavzel njihov avtor. Analiza kaže, da se živahen diskurz, ki ga razvija anonimni Ljubljančan, giblje med empatijo do sodržavljanov v hudi stiski in ironičnim odnosom do okupatorjev; izogiba pa se slavljenju prvih in obsojanju drugih z besedami, ki bi lahko imele eksplicitno politično vrednost.

KLJUČNE BESEDE

pričevanja, pisma, kronika, vsebinska in slogovna analiza, francoska okupacija, Ljubljana, 1797

ABSTRACT

THE HISTORICAL TESTIMONIAL VALUE OF ANONYMOUS LETTERS ABOUT THE EVENTS IN LJUBLJANA DURING THE FIRST FRENCH OCCUPATION (1797)

An anonymous text, published by Ljubljana's publisher Wilhelm Heinrich Korn in 1797, recounts in German dialect the events of the first French occupation of Carniola—and specifically of its capital—in epistolary form. This paper aims to highlight the value of the letters as historical testimony and to provide an analysis of their content and style, emphasizing above all the perspective embraced by their author. The analysis shows that the lively discourse developed by the anonymous citizen from Ljubljana shifts between empathy for his fellow citizens, who experienced severe hardship, and an ironic attitude towards the occupiers; he avoids, however, celebrating the former and condemning the latter with words that may acquire an explicit political value.

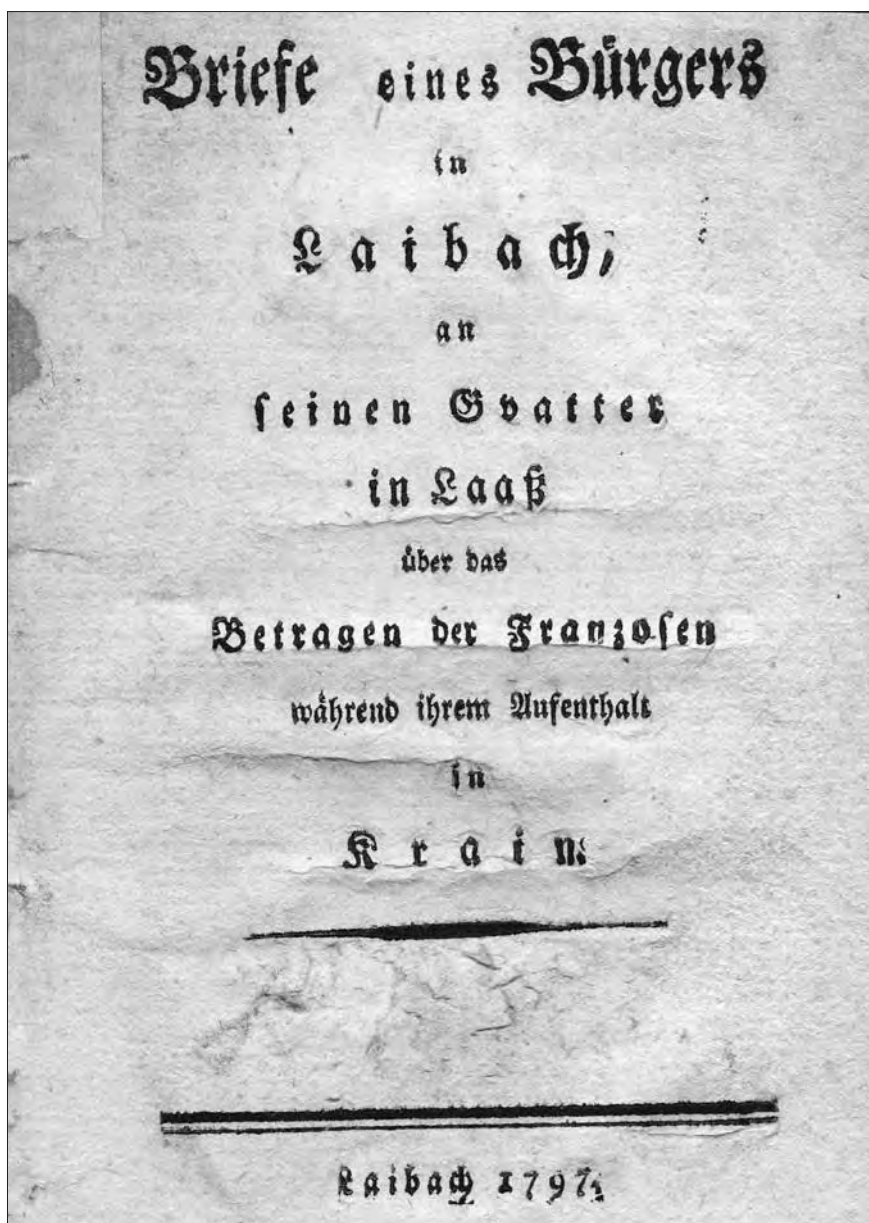
KEY WORDS

historical testimony, letters, chronicle, content and style analysis, French occupation, Ljubljana, 1797

Uvod

Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije hrani izvod (brez berljivega *ex librisa* in brez drugih opomb)¹ anonimne publikacije z naslovom *Briefe eines Bürgers in Laibach, an seinen Gvatter in Laaß über das Betragen der Franzosen während ihrem Aufenthalt in Krain* (Pisma Ljubljancana botru v Ložu o obnašanju Francozov v času njihovega bivanja na Kranjskem).²

Iz dosedanjega raziskovanja ni znano, da bi bil ta spis oziroma knjižica, ki obsega 61 strani v formatu okta-va in ki jo je leta 1797 v Ljubljani izdal Viljem Henrik Korn,³ doslej že analiziran; ponekod je omenjen le kot zgodovinski vir. August Dimitz ga na primer omenja v svojem delu *Geschichte Krains*.⁴ Z raziskavo želimo ugotoviti, s kakšnega zornega kota so bila napisana poročila o prvi Napoleonovi okupaciji kranjske dežele in zlasti njenega glavnega mesta. Izbrani

Naslovnica dela *Briefe eines Bürgers in Laibach* (hrani NMS).

¹ Na naslovnici izvoda, ohranjenega v NMS, je mogoče videti brisanje zapisa z rdečim svinčnikom; verjetno je šlo za *ex libris*.

² Nizka kataloška številka (NMS K 1072) kaže, da gre za eno prvih pridobitev knjižnice. Publikacija je bila verjetno izdana v omejeni nakladi: v mednarodnem knjižničnem katalogu

KVK je zabeležen le še izvod v Avstrijski narodni knjižnici ÖNB in drugi v Univerzitetni knjižnici v Göttingenu. V obeh primerih so na voljo tudi digitalne različice.

³ O dejavnosti glej še Dular, *Živeti od knjig*, str. 194–223.

⁴ Dimitz, *Geschichte Krains*, 4, str. 259.

pristop bo upošteval, kako se zgodovinski dogodki odražajo skozi doživetja in izkušnje, to pa je metodologija, ki jo zahteva že sama zasnova besedila v obliki pričevanjskega pisanja.

Besedilo sestavlja devet pisem, poslanih naslovníku, ki je imenovan le kot »gospod boter«. Njegovo delo in zasebno življenje na teh straneh sicer nista nikoli omenjena,⁵ zato lahko celo domnevamo, da gre za izmišljeno osebo. Pisemska oblika besedila je v vsakem primeru dopuščala uporabo zaupnega izraznega registra in omogočala zapisovanje osebnih vtisov o navedenih novicah. V pismih avtor kronološko poroča o dogodkih, ki so po njegovem mnenju vredni omembe ter so se zgodili med 28. marcem in 8. majem tistega leta (1797) v kranjski prestolnici in njeni okolici. Vedno sta navedena tudi datum in ura, ko so se zgodili, kot da bi šlo za kroniko. Podatki, ki jih navaja, vključno s številom ljudi, ki sodelujejo pri premikih v mesto in iz njega, ter obsegom povpraševanja po blagu, so prav tako precej natančni. V komentarju opiše tudi manjše osebne izkušnje, vendar pa se osredotoča predvsem na tiste, ki se nanašajo na skupnost. Avtorjeva odločitev, da je njen pričevalec, poudarja tudi dejstvo, da ne poroča le v prvi osebi ednine, ampak pogosto tudi v množinski obliki – *mi*.

Opisovanje dogodkov iz vsakdanjega življenja nekoga, ki jih je doživel, pismom nedvomno odvzema možnost, da bi to bili zgolj »arhivski zgodovinski«⁶ podatki. Anonimni meščan se namreč ne omejuje le na navajanje dogodkov in številčnih podatkov, temveč pri poročanju o razmerah nekatere informacije poudarja bolj kot druge, zapisuje anekdote in opisuje podrobnosti ter ne pozabi dodati osebnih vtisov in ocen – vse to so elementi, ki jih spodbuja že sama pisemska oblika.

Pri zapisovanju se nekatere splošne informacije, kot sta prihod novih čet in razglasitev odlokov, izmenjujejo s pripovedovanjem o dejstvih v zvezi z lokalno skupnostjo, ki se nanašajo predvsem na množično zasedanje blaga. Naš avtor, na primer, 6. aprila zapiše: »Ob 12. uri je bilo ponovno objavljeno, da je treba ob 3. uri vse konje in vole spraviti na Kapucinski trg,«⁷ 8. aprila pa: »Danes so Francozi zasegli 6000 parov čevljev in 2000 novih škornjev, ki jih je bil dolžan dostaviti usnjarski mojster.«⁸ Tako naš avtor poskrbi za novice o življenju v mestu, ki bi jih težko našli v zgodovinskih učbenikih; omenimo le podatke o visoki ceni mesa na dan, ko se je ponovno odprla velika mestna tržnica. Podatki o vsakdanjem življenju, omenjeni v pismih, se nanašajo tudi na manjše nevšečnosti,

ki jih je doživljal pisec (neprespalne noči zaradi nemirov na ulicah, težave pri gibanju po mestu, slaba volja zaradi ostajanja doma ob večernih urah, ko so bile gostilne zaprte), pa tudi na druge težave njegovih someščanov. Ne manjka niti novic, zaradi katerih postane opis razmer lahkotnejši; 16. aprila avtor zapiše, da je napoved skorajšnjega premirja želel proslaviti z »dobrim francoskim *Rauschem*«,⁹ drugje pa navede, kaj so Napoleonu postregli za kosilo 28. aprila.¹⁰ Nekatere novice želijo vojaški pomen okupatorjev zmanjšati z ironičnim tonom: avtor jih opisuje kot osebe, ki z veseljem jedo in pijejo, se pretepajo, sprehajajo ali se zabavajo po ulicah. »Danes so trije francoski častniki naredili nekaj zabavnega: kupili so tri rumene dežnike in tri zelene natakarske kape ter se s kapami na glavi in odprtimi dežniki sprehajali po sončnem trgu!«¹¹

Primerjava besedila z drugimi spisi o napoleonskih podvigih

Zvrst in pripovedni pristop ter perspektiva obravnavanega besedila se precej razlikujejo od drugih sodobnih kronik, ki se osredotočajo na dogodke, povezane z Napoleonovimi dosežki. Za primerjavo lahko omenimo Dolcettijevo kroniko o okupaciji ferrarskega ozemlja¹² in kroniko o dogajanju v Trstu, *Giornale della venuta dei Francesi 1797*. Gre za besedilo, ki ga je v protokolarni obliki napisal mestni svetnik [magistrat] Giulio Alessio de Periboni.¹³ Lahko pa primerjamo še drugo tržaško kroniko iz tistega časa z naslovom *Die Franzosen in Triest, oder: Journal der wichtigsten Ereignisse vom 20ten März, bis 24tem May 1797*, v kateri si anonimni avtor sicer vzame čas za subjektivne sodbe, podobno kot stori ljubljanski meščan, vendar to počne zgolj zato, da bi izrazil očitno prohabsburško stališče in slavil cesarstvo.¹⁴

Dogodki iz časa napoleonskih okupacij so zaznamovali slovensko ljudsko kulturo. Odmevali so še dolgo po obdobju, v katerem so se zgodili,¹⁵ ter postali motivi pesmi, ustnih in pisnih pripovedi, pa tudi slikovnih upodobitev.¹⁶ Vendar pa obravnavano besedilo ne sodi v celoti v takšno kulturno ustvarjalnost. Prvič zato, ker je bilo napisano kot nekakšne vroče

⁹ Prav tam, str. 28.

¹⁰ »Med drugimi dobrimi jedmi je bilo na mizi tudi na stotine izbranih špargljev, ki so zrasli na bližnjih vrtovih; tehtali so 6 funtov in stali 6 fl. [florinov], bili so mu posebno všeč« (prav tam, str. 40).

¹¹ Prav tam, str. 32.

¹² Dolcetti, *Le cronache di Pontelagoscuro*.

¹³ Periboni, *Giornale della venuta dei francesi 1797*. Avtor je za beležil skoraj izključno dejanja, ki jih je takrat izvajala občinska uprava (magistrat).

¹⁴ Izvod hrani Knjižnica Muzeja in galerij mesta Ljubljane, besedilo pa je mogoče najti tudi na spletu.

¹⁵ Prim. Mlakar, »K nam so prišli Francozi...«, str. 205–231.

¹⁶ Znale so upodobitve Napoleonovih vojakov na panjskih končnicah (gl. Rogelj Škafar, Likovne sledi, str. 71–79 in 110–113).

⁵ Besedilo omenja le kraj naslovníkovega prebivališča, njegov zakonski stan in dejstvo, da naj bi pošiljatelju pisem obljubil dva ovna v zameno za poročila iz prestolnice.

⁶ Uporabljen je izraz, s katerim je Aleida Assmann opisala vrsto kulturnega spomina, ki ni podprt s pričevanjem govorca (Assmann, *Ricordare*, str. 14).

⁷ *Briefe*, str. 17.

⁸ Prav tam, str. 20.

novice, še preden so dogodki dobili patino legende in se razvili v vrsto stalnih motivov; drugič zato, ker besedilo ne sodi v zvrst, ki jo razumemo kot ljudsko izročilo; ter, končno, besedila z omenjenega področja so napisana v različicah narečne slovenščine, besedilo anonimnega Ljubljancana pa v nemščini, čeprav v govorjeni različici.

Posebnost besedila *Briefe eines Bürgers in Laibach* je torej tudi v tem, da je napisano v narečni nemščini, različici nemškega jezika, za katero je zgodovinar August Dimitz trdil, da se je v tistem času govorila v Ljubljani.¹⁷ Jezikovni profil besedila bi vsekakor zahteval analizo dialektologa. Na tem mestu bomo izpostavili le najočitnejše narečne posebnosti: to so, prvič, številne okrajšave, zlasti deležnikov (»blundert« za *geplundert* itd.), drugič, pogosto menjavanje ustničnikov »b« in »p« ter nebničnikov »g« in »k« (»Musig« za *Musik*) in zobničnikov »d« in »t« (»taurt« za *gedauert*), tretjič, dolžina samoglasnika, ki ni v skladu s pravilom pisane nemščine, vendar lahko obnovi zvok govora (»wider« za *wieder*, »liber« za *lieber*, »mier« za *mir*), ter, končno, približna uporaba besed z dvojnimi črkami (na primer »Schull« za *Schule*).

Izbira narečja pritrjuje domnevi o ciljnem bralstvu dela (očitno je šlo za ožji krog) in zelenih izraznih učinkih;¹⁸ prav tako se sprašujemo, ali ni šlo za slogovne izrazne učinke ali morda za posebno obliko prikrivanja pravega avtorstva. V prvem pismu se avtor predstavi kot šestdesetletnik, ki se ne spozna na pisanje, vendar njegovo živahno opisovanje, uporaba nekaterih strokovnih izrazov (na primer s semantičnega področja ekonomije), pa tudi številne informacije o dejavnosti v mestu, kot je pozornost ob ponovnem začetku izdajanja časopisa, potrjujejo, da gre za dobro informiranega avtorja. Glede poklica nekatere informacije v pismih in določene izbrane besede kažejo, da bi lahko bil govorec v pismih uslužbenec mestne uprave, zadolžen za nadzor logističnih nalog.¹⁹

Besedilo in kontekst

Francoska vojaška prisotnost na kranjskem ozemlju spomladi 1797 je bila kratkotrajna izkušnja, ki pa je kljub temu povzročila hude posledice (eno takšnih dejanj je bila zaplenba imetja in prihodkov rudnika živega srebra v Idriji);²⁰ zato je pustila globok pečat

pri tistih, ki so jo doživeli.²¹ Podobne izkušnje so se pojavile tudi ob naslednjih dveh Napoleonovih osvajanjih teh krajev. Dogodki iz leta 1797 pa so imeli še posebno močan vpliv tudi zato, ker so se prebivalci prvič soočili s tako številčno vojsko. Za njeno vzdrževanje so morali zagotoviti ogromne količine osnovnih potrebščin.

Tudi avtor besedila *Briefe* vztraja pri tako velikih številkah. Na primer: »Bonaparte nas obvešča, da bo 30. aprila iz Gradca prišlo 10.000 mož francoske vojske in da jim mora biti na voljo 39.000 vrčkov vina, 26.000 porcij kruha, 280 zaklanih goved in 40 skladovnic lesa.«²² Na naslednjih straneh, 1. maja, spet zapiše: »Danes je bilo v vseh domovih razglašeno, da je treba speči kruh za 20.000 mož.«²³ Upoštevati je treba, da je imela Ljubljana v tistem času približno deset tisoč prebivalcev.²⁴ Zato pisec besedila posebej poudarja nenavadnost omenjenih dogodkov in s tem v zvezi pogled usmerja na to, kar se zdi, da se je na kraju samem spremenilo v primerjavi s prejšnjimi razmerami; med drugim se osredotoča na spremembo namembnosti javnih in zasebnih prostorov.

Besedilo *Briefe eines Bürgers* prikazuje Ljubljano, v kateri se ves čas dogaja pretok ljudi, živali in opreme, torej mesto, ki je postalo središče zbiranja in razvrščanja blaga. V poročilih se tako vse vrsti okoli iskanja vozov, volov, konjev, jermenov, sena, lesa, žita, mesa, pijače, čevljev in škornjev. Delo navaja številne izdelovalce in dobavitelje, ki morajo zadostiti vsem tem velikanskim potrebam. Poleg tega so omenjeni prispevki, ki jih morajo plačati plemiči. Baron Codelli je tako moral izročiti »vse konje in vole, ki pa mu jih je treba plačati.«²⁵ Pomembno vlogo imajo tudi člani drugih znanih plemiških družin: »Ob petih [zgodilo se je 18. aprila] so v mestno hišo pripeljali pet sodov vina iz hiše grofa Thurna.«²⁶ V tej skupini je tudi grof [Jožef] Marija Auersperg, ki je 2. maja, kot je navedeno, dostavil 10.000 vrčkov vina, 3.000 desk in veliko količino slame.²⁷

Avtor opisuje dogodke, povezane z omejitvijo gibanja, in poroča o prepovedi prehajanja prebivalcev preko mestnih meja²⁸ ter o pravilih, ki jih je treba ponoči upoštevati pri gibanju po mestu.²⁹ Poroča tudi o nemirih in incidentih, do katerih je prišlo kljub ukrepom, ki so jih sprejeli poveljniki okupacijske vojske, da bi zagotovili javni red ter kaznovali kraje in nasilje. Med drugim omenja poskus vloma v blagajno gostilne (*Bidelmon* oziroma *Der wilde Mann*), pretep, ki je

¹⁷ Prim. Dimitz, *Geschichte Krains*, 4, str. 259.

¹⁸ Narečje je morda omogočilo lažjo uporabo frazemov in poigravanje z nekaterimi retoričnimi figurami, na primer pomanjševalnicami.

¹⁹ Glagoli gibanja, s katerimi opisujejo dogajanje na občinskem sedežu (*Rathaus*), nakazujejo, da je bil avtor pisem pogosto v teh prostorih. 12. aprila navaja: »Ob 3. uri je prišel komisar v mestno hišo, da bi vzel orožje«, 6. maja pa: »Ob osmih je prišel v mestno hišo generalov pomočnik« (*Briefe*, str. 23 in 56).

²⁰ Prim. *Die erste Okkupation Idrias*.

²¹ Prim. *Napoleon na Jadranu*.

²² Glej *Briefe*, str. 37. Vinska mera (*Maß*) je na Dunaju ustrezala približno 1,41 litra (https://de.wikipedia.org/wiki/Wiener_Eimer).

²³ *Briefe*, str. 46.

²⁴ Prim. Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem*, str. 49.

²⁵ *Briefe*, str. 18.

²⁶ Prav tam, str. 29.

²⁷ Prav tam, str. 47.

²⁸ Prav tam, str. 17.

²⁹ Prav tam, str. 20.

izbruhnil v drugi gostilni (*Resselwuerth*), spor, ki se je končal s obračunom s pestmi na strelišču, kraje živine in požare, ki so izbruhnili v različnih delih mesta. Omenja tudi pritožbe domačinov zaradi špekulacij: »Ob osmih zvečer so se meščani že začeli pritoževati, da so trije trgovci pri dobaviteljnih kupili veliko vreč pšenice po 1 fl in 30 kr za vrečo.«³⁰ Pri navajanju krajev, kjer je prišlo do takšnih dogodkov, doda natančen opis mestnih predelov.

V besedilu so zapisana imena mestnih predelov »Weitsch« (Vič), »Gradišče«, »Krawadollina« (Kravja dolina, današnji Tabor) in določenih krajev, kjer so potekale vojaške parade (večinoma pred mestno hišo *Rathaus*), kjer so bile postavljene straže (tudi na Špitalskem mostu); prav tako poroča o zaporih (*Zuchthaus*), Ljubljanskem gradu in trdnjavi *Kaltenbrunn* (grad Fužine). Vsi omenjeni mestni predeli so močno zaznamovani z vojaško prisotnostjo. Tudi glasba, ki se sliši na ulicah ali z dvorišč, so predvsem koračnice.³¹ Ne manjka omemb prostora (*Retudensahl*)³² in zabavnih prireditev:³³ posebej so omenjeni družabni dogodki v dneh, ko so se zadnje vojaške enote pripravljale na odhod iz mesta. Na primer, 23. aprila je bila načrtovana zabava na Zoisovem vrtu (pri tem pa ni navedeno, ali je šlo za zasebni vrt, kot je mogoče sklepati, ali za prijetno zelenico, ki jo je baron nekaj let prej uredil na mestnem obrobju).³⁴

V pismih je zapisano, da so številne javne in zasebne stavbe v tistem času dobile novo vlogo, saj so služile predvsem kot bivališča za prišleke. V deželnem dvorcu (*Landhaus*) so bili nastanjeni konjeniški vojaki in grenadirji, v škofijski palači pa je bil kratek čas nastanjen Bonaparte. Nekaj sto častnikov se je nastanilo pri zasebnikih v središču mesta, pehotne enote pa so se utaborile v dvorcih v neposredni bližini, v Tivoliju in Šiški,³⁵ nekatera mestna območja so bila opustošena. 1. maja je v zvezi s tem zapisano: »V rezidenci *Leopoldsrub* [kasneje Cekinov grad] so uničili oranžerijo in rastlinjak.«³⁶

Zaradi slabega vremena, ki je preprečevalo postavitve šotorov, so bili vojaki generala Masséna, prispeli so 4. maja, nastanjeni v treh cerkvah v uršulinskem, kapucinskem in frančiškanskem samostanu, ki so bile spremenjene v spalnice. Tam so se stanovalci, tako poroča pisec, ukvarjali z »različnimi vragolijami«³⁷ in povzročili celo nekaj oskrunitve svetih predmetov. V zvezi z začasno spremembo namembnosti prostorov lahko še izvemo, da je šola služila kot skladišče

streliva³⁸ in da je bil *Ballhaus* skladišče za vreče s pšenico.³⁹

V zadnjih pismih avtor z veseljem omenja, kako je počasi spet mogoče čutiti obnavljanje dejavnosti, tudi gospodarskih, ki so zaznamovale življenje v mestu pred okupacijo. Bralca na primer obvešča: »Ob petih so iz Trsta prispeli vagoni volne za plemiča Desselbrunerja [...]« (podjetnika, ki je imel v Ljubljani tovarno sukna).⁴⁰ Že v četrtem pismu z dne 11. aprila je z zadovoljstvom ugotavljal, da je bil poštni sistem iz Gorice in Trsta ponovno vzpostavljen,⁴¹ v petem pismu pa dopisovalcu zagotavlja, da so 25. aprila istega meseca konvoji s časopisi spet začeli voziti. Veselil se je tudi, da bodo obredi velikonočnega tedna potekali kot običajno,⁴² in napovedal, da bodo Ljubljancani tudi letos imeli veliki majski sejem in Markovo procesijo.⁴³

Slogovne značilnosti besedila

Že uvodoma smo omenili, da je morda najzanimivejši vidik besedila subjektivna perspektiva, skozi katero je novica sporočena, vendar je treba opozoriti še na to, da je njegov avtor, kot je zapisano v uredniškem predgovoru k besedilu,⁴⁴ pripovedno spreten, saj mu je uspelo epistolarni pripovedi vdihniti živost.

Besedilo med drugim zaznamujejo različni opisi. Ti so polni začudenja in potrjujejo avtorjevo sposobnost opazovanja različnih novosti, ki so jih prinesle tuje vojaške enote. Avtorja presenetijo nekatere uniforme ali dolgi lasje dragonarjev, zato jih opisuje s pretanjenim občutkom za podrobnosti.⁴⁵ Prav tako z občudovanjem opazuje, kako se mimo njega sprehodi čeden temnolas moški. V drugih primerih pa svojo zgroženost izrazi s hudomušnostjo. O tem, koliko lahko spijsajo okupatorjevi vojaki, je zapisal: »Boter moj! Ti ljudje ga res veliko spijsajo, vsak moški dobi škaf vina na dan; mislim, da niti vaša krava v enem dnevu ne spijsa toliko vode. Jaz se pri pitju ne držim nazaj, a nisem niti senca v primerjavi z njimi.«⁴⁶

Opis takratnih razgibanih dni je obogaten z zanimivimi hudomušnimi anekdotami. Da bi se skupaj z bralci ob tem zabavala, v pismu zapiše: »V Parizu gotovo ni tako lepih zgradb kot v Ljubljani, saj je general Murat danes ves čas hodil gor in dol po trgu in opazoval hiše, eno od njih je celo z zanimanjem

³⁰ Prav tam, str. 19–20.

³¹ Prav tam, str. 32.

³² Z izrazom »Retudensahl« (pravilno *Redoutensaal* ali v slovenščini redutna dvorana) avtor označuje plesno in zabaviščno dvorano na sedanjem Levstikovem trgu.

³³ *Briefe*, str. 33.

³⁴ Prim. Babnik, In the gardens, str. 215–216.

³⁵ *Briefe*, str. 44.

³⁶ Prav tam, str. 45–46.

³⁷ Prav tam, str. 51.

³⁸ Prav tam, str. 35.

³⁹ Prav tam, str. 32.

⁴⁰ Prav tam, str. 29. O dejavnosti von Desselbrunerja poroča Metrà, *Il mentore perfetto*, str. 88.

⁴¹ *Briefe*, str. 22.

⁴² Prav tam, str. 24.

⁴³ Prav tam, str. 34.

⁴⁴ »Vsebinska teh pisem se nanaša na mnoga nesporna dejstva, a ne vsebuje nič žaljivega, način pisanja pa je dejansko nepriimeren (unkorrekt), vendar duhovit«, gl. »Vorrede« v *Briefe*, str. 3.

⁴⁵ *Briefe*, str. 37.

⁴⁶ Prav tam, str. 37.

obiskal.⁴⁷ Takšne novice verjetno ni zapisal le kot opazovalec. Domnevamo lahko, da je naš avtor del opisov črpal iz lokalnega tiska: prav o tem dogodku z generalom na trgu je bilo mogoče prebrati tudi v časopisu *Lublanske novize*, kjer so o njem prav tako poročali, vendar manj hudomušno: »General Murat hodi zel dan k' nogam okol, inu sam vse ogleduje.«⁴⁸

Med drugimi elementi, ki poleg že omenjenih besedilu dodajajo ekspresivnost, je treba omeniti idiomatske fraze in idiome v pogovornem jeziku. Naivnost lokalnih kmetov, ki so pričakovali, da bodo davčni uradi v času okupacije ostali zaprti, je pisec komentiral z izrazom, ki bi ga lahko prevedli kot: »pričakovali so mano z nebes«.⁴⁹ Opisi so živahni tudi zaradi uporabe nekaterih francoskih besed, kar prav tako opozarja na sobivanje jezikov, do katerega je v opisanih razmerah prišlo na kraju samem.⁵⁰ Francoski izrazi so večkrat zapisani kot fonetični prepis: morda je šlo za retorično strategijo, katere namen je bil ustvariti humoren ali celo posmehljiv učinek. Na primer, izraz »tut Svit« (*tout de suite*) opozarja na to, s kakšno strogostjo je polkovnik Picard,časni komisar mesta, od lokalne uprave zahteval blago, ki so ga potrebovali njegovi možje.⁵¹ Bolj humorna je uporaba francoščine v odlomku, v katerem avtor pisem bralca obvešča, da je hitro postal »pravi ljubljanski Francoz«, in mu opiše naslednjo anekdoto: »Stražar me je poklical: 'gi ti' [*qui t'es?*]. Bil sem jezen, ker nobena gostilna ni bila več odprta; odgovoril sem: 'sitno je' [*citoyen*], na kar je stražar rekel 'pas se' [*passer*], in nadaljeval sem pot domov.«⁵² Tudi v drugih odlomkih postane stik dveh jezikov priložnost za subtilne in duhovite šale; tako, na primer, 5. maja opisuje: »Pravkar sem slišal frančiškansko pridigo v francoščini, ki jo je na prižnici imel preprost vojak. Čeprav nisem ničesar razumel, sklepam, da je morala biti poučna.«⁵³

Ironični ton anonimnega Ljubljančana se kaže tudi v zapisu z dne 15. aprila, ko so prebivalci že opazili, da Francozi počasi zapuščajo mesto, hkrati pa so prihajali novi; ob tej priložnosti je zapisal: »Francozi nas imajo tako radi, da brez nas ne morejo več živeti.«⁵⁴ In dva dni pozneje še enkrat: »Ob dveh popoldne nas je ponovno počastil kapitan konjenice s prihodom 40 *chasseurjev*, čez eno uro pa še s 156 huzarji.«⁵⁵ V dveh drugih odlomkih, ki se prav tako

nanašata na Francoze, uporabi antifrazo »naši ljubi gostje«.⁵⁶ Nato nas nasmeji, ko opozori na učinkovito higiensko rešitev, uvoženo od naprednega čezalpskega naroda; o njej so poročali tisti, ki so morali po odhodu vojakov temeljito očistiti cerkve, ki so za kratek čas postale vojaške spalnice: »Moj voznik je danes od Francozov izvedel za novo in učinkovito domače sredstvo, s katerim lovijo uši: neposredno na telesu namreč nosijo flanelno krpo, in ko je polna uši, jo operejo, ko pa je povsem polna, jo odvržejo in uporabijo novo. Pri kapucinih so pustili velik kup takšnih kosov.«⁵⁷

Iz dosedanjih poročil je razvidno, da so novice, ki jih je zapisal avtor teh pisem, vedno izbrane in opisane z osebnega vidika. Preseneti nas zlasti njegov ironični pogled na Francoze in njegove ogorčene pripombe na nekatere izpade – takšen odnos nato skuša izravnati z nekoliko blažjimi trditvami, ki so na primer napisane kot pohvala, namenjena generalu, ko mu pripiše velikodušna dejanja. Besedilo je torej nedvomno ves čas napisano kritično, kar lahko pojasnjuje razloge za avtorjevo anonimnost; vendar se zdi, da tak pristop ne temelji v celoti na izraziti ideologiji pripadnosti imperialni politični liniji, temveč ga vodi človeška in družbenopolitična občutljivost, usmerjena v prikaz, kako je okupacija gospodarsko obremenila lokalno prebivalstvo in pretresla vse, na čemer je do takrat temeljilo mestno življenje.

Zaključek

Kljub temu, da ta razprava ne prinaša novosti v smislu zgodovinskega poznavanja dogajanja v mesecih francoske okupacije na Kranjskem in v njegovi prestolnici, želi prispevati nekaj zanimivih informacij o dogodkih s subjektivne perspektive ter s pripovedno in izrazno naravnostjo, ki si zaradi živosti zasluzi nekaj pozornosti. Kritično oko pisca besedila se giblje med tem, kar opazi pri okupatorjih, in tistim, kar doživlja v okupirani skupnosti. Ko je njegov pogled usmerjen na okupatorje, niha med poročanjem o izjemni predstavi, ki je v tistih dneh potekala v živo, tudi zaradi Bonapartove prisotnosti (»Bili so gledalci, vsi so hiteli tja, da bi videli generala, in jaz sem bil prvi med njimi«),⁵⁸ in opisovanjem hudih pritiskov na prebivalstvo. Pri opisovanju nekaterih dogodkov, ki jih je spremljal pričevalec, je pogosto mogoče zaznati pravo eksotiko: postave grenadirjev, razkazovanje uniform, bleščeče grive dragonarjev; pri opisovanju drugih prizorov prehaja v banaliziranje vojaške hrabrosti. Vojska naj bi, tako je opisana v obravnavanem besedilu, premogla zgolj veliko mož. Velikodušne poteze so bile pripisane posameznikom (eden

⁴⁷ Prav tam, str. 51.

⁴⁸ *Lublanske novize*, 1, 27–28, 22. 4. 1797, s. p. Primerjava z drugim časopisom, ki so ga takrat izdajali v mestu, *Laibacher Zeitung*, ni bila mogoča, saj letnik 1797 ni dosegljiv.

⁴⁹ »[...] die Bauern [...] haben glaubt (sic) [...] daß Ihnen die bratnen Vögel ins Maul fliegen werden« (*Briefe*, str. 33).

⁵⁰ Že Dimitz (*Geschichte Krains*, 4, str. 259) je omenjal živahnost in smisel za humor, ki ga je mogoče zaznati v tem besedilu.

⁵¹ O zahtevah Francozov glede obutve in mesa glej *Briefe*, str. 47 in 50.

⁵² Prav tam, str. 16–17.

⁵³ Prav tam, str. 53.

⁵⁴ Prav tam, str. 27.

⁵⁵ Prav tam, str. 29.

⁵⁶ Podoben izraz je naveden v prejšnjem odlomku: »Kdaj si bomo torej svojega ljubega gosta sneli z vratu?« (prav tam, str. 32).

⁵⁷ Gl. prav tam, str. 58–59.

⁵⁸ Prav tam, str. 39.

od njih je bil general Bernadotte), saj so častniki pogosteje prikazani kot osebe, ki se prepuščajo uživanju ob pitju in drugim vrstam norčavosti, na primer galopiranju ob polni strugi reke, pri čemer je bilo tveganje za nesrečo veliko.⁵⁹ Navadni vojaki so opisani predvsem med prepiranjem in pripovedovanjem neokusnih šal ter le redko pokažejo nekaj iznajdljivosti, kot morda s krpami, namočenimi v sredstvo, ki je odvracalo uši. Povsem drugače pa pisec opisuje breme, ki je bilo naloženo skupnosti, katere del je tudi sam, zaradi izpolnjevanja zahtev po osnovnih življenjskih potrebščinah. Razglasi s pozivi k spoštovanju javnega reda in miru ter grožnje o kaznovanju tatvin in nasilja niso veliko pripomogli k zmanjšanju težavnosti okoliščin. Ko omenja *nas*, se ocena ne ukvarja več z videzom Francozov, ki je bil predstavljen slikovito, temveč s tem, kako preživeti v vsakdanjem življenju, v katerem so se v stiski znašli vsi. Kljub temu v besedilu, ki ga je napisal meščan, ni nič patetičnega. To je bilo mogoče predvsem zaradi avtorjeve vzpostavitev določene distance v perspektivi, ki izhaja iz uporabe ironije, pa tudi samoironije. Tako je opozoril tudi na naivnost, ki jo je v določenih okoliščinah pokazala njegova skupnost.⁶⁰

Prevod članka: Stane Mažgon

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Lublanske novize, 1797.

LITERATURA

- Assmann, Aleida: *Ricordare. Forme e mutamenti della memoria culturale*. Bologna: Il Mulino, 2002.
- Babnik, Ines: »In the gardens of Enlighteners in Carniola around 1800«. *Les régions slovènes entre XVIIIe et XIXe siècles: plurilinguisme et transferts culturels à la frontière entre empire des Habsbourg et Venise* (ur. François Bouchard, Patrizia Farinelli). Paris: Le Manuscrit, 2019, str. 209–260.
- Briefe eines Bürgers in Laibach, an seinen Gvatter in Laaß über das Betragen der Franzosen während ihrem Aufenthalt in Krain*. Laibach: Korn, 1797.
- Die erste Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1797*. Laibach: Musealverein für Krain, 1911.
- Die Franzosen in Triest, oder: Journal der wichtigsten Ereignisse während dem Dasein der Franzosen, vom 20ten März bis 24ten May 1797*. Triest: P. P. Mechtaristen, [1797].

- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, vol. 4. Bamberg: Kleinmayr & Bamberg, 1876.
- Dolcetti, Antonio: *Le cronache di Pontelagoscuro: 1796–1801* (ur. Roberto Balzani). Bologna: Edizioni Analisi, 1993.
- Dular, Anja: *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: ZZDS, 2002 (Knjižnica »Kronike«, 7).
- Klavora, Fedja: *Bonaparte ob Soči 1797: prvi pohod Francozov iz Verone do Leobna*. Tolmin: samoizdaja, 2006.
- Metra, Andrea: *Il mentore perfetto dei negozianti*, t. 2. Trieste: Wage Fleis & co., 1793.
- Mrakar, Anja: »K nam so prišli Francozi in prinesli 'drugačne čase': Napoleonovi Francozi v slovenskih povedkah v kontekstu kolektivnega spomina in drugosti. *Studia mythologica et slavica*, 2017, št. 20, str. 205–231. DOI: <https://doi.org/10.3986/sms.v20i0.6666>.
- Napoleon na Jadranu – Napoléon dans l'Adriatique* (ur. Janez Šumrada, Ana Beguš). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Annales, 2006.
- Periboni, Giulio Alessio de: *Giornale della venuta dei francesi 1797*. Trieste, Gorizia: Istituto giuliano di storia, cultura e documentazione, 1997.
- Rogelj Škafar, Bojana: Likovne sledi na Slovenskem s konca 18. stoletja in iz prve polovice 19. stoletja v zbirkah Slovenskega etnografskega muzeja. *Rdeče in črno: Evropa na ljubljanskem kongresu leta 1821 / The red and the black: Europe at the 1821 congress of Ljubljana*, katalog razstave (Ljubljana 17. 6. 2021–2. 1. 2022) (ur. Janez Polajnar). Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, 2021, str. 71–79, 110–113.
- Zwitter, Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936.

S U M M A R Y

The historical testimonial value of anonymous letters about the events in Ljubljana during the first French occupation (1797)

Events related to Napoleon's conquests inspired many documentary and testimonial texts, among them various chronicles recounting daily events in several parts of the territory. Based on these events, a cluster of literature was developed throughout Slovenia, and it continued to emerge still long after the above-mentioned historical period ended. The text,

⁵⁹ Prav tam, str. 34.

⁶⁰ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

entitled *Briefe eines Bürgers in Laibach, an seinen Gvater in Laaß über das Betragen der Franzosen während ihrem Aufenthalt in Krain* and published in Ljubljana in 1797, constitutes anything but a dry documentary chronicle. Apart from describing events and details (regardless of their chronological sequence) in epistolary form and therefore subjectively, it also stood apart from other personal accounts that were openly partial to the developments unfolding at that time. It was likewise not one of those non-technical cultural texts on the French military presence in Slovenia which, first and foremost, tended to turn actual historical events into literarized legendary accounts, whereas the anonymous author from Ljubljana wrote his *Briefe* as first-hand memories. The article describes formal aspects, draws attention to news reported by the aforementioned letters (the goings-on among the citizens, the management of supplies, the confiscation of goods, various kinds of unrest, and so

forth), and focuses in particular on the vantage point, from which they were written. More than the description of the facts, consideration should be given to the way in which Ljubljana's citizen composed his account – most precisely, to his rhetorical strategies. As the analysis shows, the text is replete with commentaries, anecdotes, and vivid depictions, which give it a much more personal and livelier tone (if we only mention the author's fascination with the novelties of his time or his expressions of indignation). However, the text also reveals the author's ironic attitude towards the occupiers, oscillating between benevolence and scorn. Such a portrayal not only added to the vividness of the epistolary discourse despite the seriousness of the situation described, but it also enabled the author to retain a relative narrator's distance by showing empathy for the hardships of his fellow citizens without expressing clear support for the pro-Habsburg political orientation.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)